תלמוד תורה ודרך ארץ

ישיבת כרם ביבנה

א. נדרים ח.

ואמר רב גידל אמר רב [2]האומר אשכים ואשנה פרק זה אשנה מסכתא זו נדר גדול נדר לאלהי ישראל והלא מושבע ועומד [6] הוא [6]ואין שבועה חלה על שבועה מאי קמ"ל דאפי' זרזוי בעלמא היינו דרב גידל קמייתא הא קמ"ל כיון דאי בעי פטר נפשיה [3]בקרית שמע שחרית וערבית משום הכי חייל שבועה עליה

לא יהו עליך חובה. כלומר שיש לו מוב ורומר מתי אפרענו ואפטור כך לא יאמר אשנה פרק אחר ואפטר שאי אתה רשאי לפטור את עצמך מהן כך פירש בקונטרס עוד יש לפרש לא יהו עליך חובה שלא תעסוק אלא בהן ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן שלא תעסוק בהן כלל אלא יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ אי נמי לא יהו עליך חוב לגמוד כל התורה כלתגן במסכת אבות (פ"ב מט"ו) לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל:

ב. מנחות צט:

גמ' [6]תניא רבי יוסי אומר אפי' סילק את הישנה שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצות [7]לא ימוש (את) ספר התורה הזה מפיך [8]אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי [9]אפי' לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש ודבר זה אסור לאומרו בפני עמי הארץ ורבא אמר מצוה לאומרו בפני עמי הארץ [10]שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה צא וברוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית ופליגא דר' שמואל בר נחמני דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן פסוק זה אינו לא חובה ולא מצוה אלא ברכה ראה הקב"ה את יהושע שדברי תורה חביבים עליו ביותר שנאמר [11]ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל אמר לו הקדוש ברוך הוא יהושע כל כך חביבין עליך דברי תורה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך תנא דבי ר' ישמעאל דברי תורה לא יהו עליך חובה ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן

ג. הנצי"ב | על פרשת תרומה (שמות פרק כ"ה)

והנה לגוגו של מלך שכל הרגוי למלגמה יהא אים מיל, והמשמעו מזה אע"ג שגם הוא על פי מוקי המלוכה שאינו מתויב להיות אים מיל, מכ"מ אין זה עיקר לגוגו של מלך, כך לגון ה' שיהא כל ישראל הראוים לעמל תורה יהיו בני תורה, והמשמעו מזה אע"ג שיש לו מעמים המביאים אותו לכך, בכ"ז אינו עושה לגוגו של מקום מיקרי, גם בברכות גם בב"ב שם, שאע"ג שהיו עוסקים בעבודה, מכ"מ אחר שלא היו עמלים בתורה כמו בהיותם במדבר, לא מיקרי עושין לגוגו של מקום:

ד. ברכות לה:

כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שנאמר ואספת דגנך. ופ"ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין לגוגו של מקום מוקמי' ליה. וי"ל דמיירי ולאי שעושין לגוגו אבל אין עושין לגוגו ב"כ לשיגם לדיקים גמורים [9]ועוד י"ל דפליג ליה אהא דלקמן שבא לפרש מה בין עושים ואין עושין [10]והכא בעושים ואין עושים כי הלדי (פ) ניגהו:

ר' חגינא בר פפא רמי כתיב [11]ולקחתי דגני בעתו וגו' וכתיב [12]ואספת דגנך וגו' ל"ק כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום ת"ר [1]ואספת דגנך מה ת"ל לפי שנא' [2]לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי ר' ישמעאל ר"ש בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנא' [3]ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן שנא' [4]ואספת דגנך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנא' [5]ועבדת את אויבך וגו' אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כר' שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן א"ל רבא לרבנן במטותא מינייכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי כי היכי דלא תטרדו במזוניכו כולא שתא: אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משום רבי יהודה בר' אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו ולא נתקיימה בידן ואמר רבה בר בר חנה אר"י משום ר"י בר' אלעאי [6]בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך [7]טרקסמון כדי לחייבן במעשר דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן [8]מן המעשר [9]דא"ר ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנא' [10]בערתי הקדש מן הבית ור' יוחנן אמר אפי' חצר קובעת שנא' [11]ואכלו בשעריך ושבעו:

ה. שמות | כ"ג, י"ז

שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶל פְּנֵי הָאָדֹן ה'.

ו. חגיגה ב.

דתניא [1]יוחנן בן דהבאי אומר משום ר' יהודה" [2]סומא באחת מעיניו פטור מן הראייה שנאמר [3]יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו

ז. שה"ש רבה | ח'

ודמה לך לצבי, מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה, כך בשעה שישראל עושין רצונו של הקדוש ברוך הוא מביט אליהם בשתי עיניו הדא הוא דכתיב (תהלי' ל"ד) עיני ה' אל צדיקים ובשעה שאין עושים רצון הקדוש ברוך הוא מביט להם בעינו אחת שנא' (תהלים ל"ג) הנה עין ה' אל יראיו

ח. חגיגה ט:

א"ל בר הי הי להלל מאי דכתיב [1]ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו היינו צדיק היינו עובד אלהים היינו רשע היינו אשר לא עבדו א"ל עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו ואינו דומה שונה פרקו [2]מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד א"ל ומשום חד זימנא קרי ליה לא עבדו א"ל אין צא ולמד משוק של חמרין עשרה פרסי בזוזא חד עשר פרסי בתרי זוזי

ט. מלאכי | פרק ג'

ז לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סַרְתֶּם מֵחֻקַּי וְלֹא שְׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר ה' צְבָ-אוֹת וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָשׁוּב:
ח הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹקִים כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבַעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה: ט בַּמְּאֵרָה אַתֶּם נֵאָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קֹבְעִים הַגּוֹי כֻּלּוֹ: י הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר ה' צְבָ-אוֹת אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי: יא וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא יַשְׁחִת לָכֶם אֶת פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר ה' צְבָ-אוֹת:
יב וְאִשְּׁרוּ אֶתְכֶם כָּל הַגּוֹיִם כִּי תִהְיוּ אַתֶּם אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר ה' צְבָ-אוֹת: ס יג חִזְּקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר ה' וַאֲמַרְתֶּם מַה נִּדַּבַּרְנוּ עָלֶיךָ: יד אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עֲבֹד אֱלֹקִים וּמַה בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרָנִית מִפְּנֵי ה' צְבָ-אוֹת:
טו וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים זֵדִים גַּם נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם בָּחֲנוּ אֱלֹקִים וַיִּמָּלֵטוּ: טז אָז נִדְּבְרוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב ה' וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה' וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ:
יז וְהָיוּ לִי אָמַר ה' צְבָ-אוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמֹל אִישׁ עַל בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ: יח וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹקִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ: ס יט כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל זֵדִים וְכָל עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם הַבָּא אָמַר ה' צְבָ-אוֹת אֲשֶׁר לֹא יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף: כ וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וִיצָאתֶם וּפִשְׁתֶּם כְּעֶגְלֵי מַרְבֵּק:
כא וַעֲסֹתֶם רְשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אָמַר ה' צְבָ-אוֹת: פ כב זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְחֹרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים: כג הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: כד וְהֵשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל אֲבוֹתָם פֶּן אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת הָאָרֶץ חֵרֶם:

י. בבא בתרא י.

אמר לו אתם קרוים בנים וקרוין עבדים בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנים ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים

יא. מנחות מא.

דמלאכא אשכחי' לרב קטינא דמיכסי סדינא אמר ליה קטינא קטינא סדינא בקיטא וסרבלא בסיתוא צציית [2] [3]**של תכלת מה תהא עליה אמר ליה** [1] **ענשיתו אעשה אמר ליה בזמן דאיכא ריתחא ענשינן**

ענשיתו [אעשה. כי האי] [3]שאין לדם מייב] לקנות טלית המחוייב אם אין לו [3]אבל עשה גמור לפיכך בית דין שלמטה היו מכין אותו עד שתגלח נפשו[1]:

יב. קידושין פב.

מתני' כל [6]שעסקיו עם הנשים לא יתיחד עם הנשים ולא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים רבי מאיר אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו רבי שמעון בן אלעזר אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהורעתי מעשי וקפחתי את פרנסתי אבא גוריין איש צדיין אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר גמל קדר ספן רועה וחנוני שאומנותן אומנות ליסטים רבי יהודה אומר משמו [7]החמרין רובן רשעים והגמלין רובן כשרין הספנין רובן חסידים טוב שברופאים לגיהנם והכשר שבטבחים שותפו של עמלק רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ושאר כל אומנות אינן כן כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא משמרתו מכל רע בנעורותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו בנעורותו מהו אומר [8]וקוי ה' יחליפו כח בזקנותו מהו אומר [9]עוד יגובון בשיבה וכן הוא אומר באברהם אבינו [10]ואברהם זקן וה' ברך את אברהם בכל [11]מצינו [12]שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה שנאמ' [13]עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורותי:

יג. הגר"א | שנות אליהו, על פאה פ"א, מ"א

ותלמוד תורה. נמי אין לה שיעור לא למטה ולא למעלה. דכתיב והגית בו יומם ולילה. וא"כ אין לה שיעור למעלה. ולמטה נמי דפעמים בתיבה אחת פוטר. והא דתימא בגמרא קרא קריאת שמע ערבית ושחרית כאילו קיים והגית בו יומם ולילה לא נא לאפוקי שאינו יוצא בתיבה א' אלא ק"ש הוא חיוב על כל אחד לקרות שחרית וערבית. וע"ז אמרו דאם קרא כו' אז אפילו תיבה א' א"ל ללמוד ויוצא בק"ש. והא דכתיב והגית כו' כיון שיוצא בתיבה אחת. היינו דאילו לא הוי כתיב והגית ה"א שאינו צריך אלא תיבה א' ולא יותר אף שיש לו פנאי ללמוד לכן נאמר והגית כו' לומר שחייב אדם ללמוד תורה יום ולילה. אך אם צריך לעסוק במלוה או בדרך ארץ שהוא ג"כ מצוה אזי הוא פוטר את עצמו בתיבה אחת. ונקט התנא הא דאין לא"מ שיעור למטה להורות שצריך האדם מאד מאד לחבב את התורה דבכל תיבה ותיבה שלמד בה הוא מלוה בפ"ע. והראיה שיוצא בתיבה אחת מצות לימוד התורה שהיא שקולה כנגד כל המצות. והכלל בזה שאין מבטלין מ"ת אפילו למצוה אם יכולה להעשות על ידי אחרים. והשכל מחייב בזה מפני שכל תיבה ותיבה בפ"ע הוא מצוה גדולה והיא שקולה נגד כולם. א"כ כשלומד למשל דף א' מקיים כמה מאות מצות. וא"כ בודאי יותר עוד לקיים מאה מצות ממצוה אחת. רק כשאי אפשר לקיים ע"י אחר אזי רשאי לבטל. ולזה שונה התנא הא דת"ת אין לה שיעור למטה להורות כנ"ל או כשצריך לאכול שהוא ג"כ מצוה. ולולא זאת לא היה לנו פנאי לעשות אחה מצוה או לאכול דכתיב והגית בו יומם ולילה. לכן משמיענו דלפעמים אף בתיבה אחת יוצא.